

שער שלישי

מחבר: הרב חיים

מחבר: הרב חיים

מחבר: הרב חיים

מחבר: הרב חיים

מחבר: הרב חיים

הקשר של חב"ד לחברון במשך הדורות

★ פרק ראשון

עליית חסידי חב"ד לחברון

★ פרק שני

נחלתו של אדמו"ר האמצעי בחברון

★ פרק שלישי

מוסדות חב"ד בחברון בין השנים תרמ"ו — תרל"ה

★ פרק רביעי

חב"ד וחברון מעליית החסידים ועד ימינו

★ פרק חמישי

קטע מיומנו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע,
מביקורו בקבר רחל ובחברון בשנת תרפ"ט

מדינת ישראל

פרק ראשון

עליית חסידי חב"ד לחברון

משנת תקע"ט ואילך

הגורם המרכזי בהתחזקותה של הקהילה בחברון היה התיישבותם של חסידי חב"ד. מספר סיבות הניעו את חסידי חב"ד לעבור מהגליל לחברון. והעיקרית שבהן היתה המחלוקת בין חסידי חב"ד לבין חסידי ר' אברהם מקאליסק בטבריה.

סיבה נוספת היא יחודם החסידי של חסידי חב"ד והרצון להנתק מקבוצות חסידיות אחרות. עלייתם לחברון ולא לירושלים נבעה אף היא מרצונם להבליט את יחודם, ולא להכנס למחלוקות נוספות עם הפרושים שבעיר. מבחינה זאת היתה חברון בסיס נוח ליסוד קהילה אשכנזית חרדית במקום.

מועד עלייתם לחברון אינו ברור. מאגרת של שד"ר גלילי משנת תקפ"א (1821) אנו שומעים על הפילוג: "זה קרוב משנתיים על דבר הפילוג" לכן מחקבל על הדעת, שהדבר קרה בתקע"ט (1819). לעומת זאת בספר "בית רבי" מובאת שנת תקפ"ג (1823) כשנת העליה. בשנה זו יסד האדמו"ר האמצעי את הישוב החב"די בחברון גם מנשה חיים חייקין ראש העדה החב"דית בחברון מציין שנה זו כשנת העליה. "אוכל להעיד בתורת עדות מה שראו עיני בהיות המקדש על מכונות עט"ר האדמו"ר האמצעי אז היו כל חסידי חב"ד בעיה"ק צפת. בימים ההם, גור עליהם, ואני בתוכם כי נעתיק משם ההרה ליסד עיה"ק חברון למושב חסידי חב"ד".

גרסה אחרת, שמקדימה את התאריך הזה ומפתיעה בניגודה, היא גרסת האדמו"ר הנוכחי שליט"א, הוא קובע ששנת תקע"ו (17-1816) היתה שנת יסוד הישוב. יש משקל רב דווקא לגרסה זו של האדמו"ר היות והיא מסתמכת על ארכיונים חסויים של חב"ד.

מותר להניח שהיו שלבים בהתבססות הישוב היהודי החב"די בחברון:

1. בשנת תקע"ו נשלח ר' שמעון שמרלינג למצא מקום מתאים להתיישבות חב"דית בארץ.

2. תקע"ט — גרעין ראשון של 15 משפחות מתישב בחברון.

3. תקפ"ג — תגבור הגרעין הראשון ע"י גרעין נוסף מבסס את הישוב.

הטבלה הבאה מתארת את התפתחות הישוב האשכנזי בחברון:

15 משפחות ראשונות בעיר.	תקע"ט (1819)
גרעין נוסף מבסס את הקיים.	תקפ"ג (1823)
144 נפש. שני גוסעים נוצרים — בונאר ומקצ'ין.	תקצ"ט (1839)
פגשנו 80 יהודים פולנים — כנראה חבדניקי"ם.	
50-60 נפש. הירידה כתוצאה מרדיפות כנראה.	תר"ג (1843)
עליה חדשה של חסידים ר' יעקב יוסף סלונים, ומשפחתו בראשם.	תר"ה (1845)
142 נפש עזיבה לירושלים ליסד שם קהילה. העזיבה כתוצאה מרדיפות בלתי פוסקות.	תרמ"ו (1855)
250 נפש.	תרכ"ו (1866)
619 נפש. מספר שיא בתולדות הישוב האשכנזי. באותו זמן הגיעו גם אשכנזים מהונגריה לחברון.	תרנ"ה (1895)

ההתנכלויות לחסידי חב"ד היו תכופות יותר וקשות מאשר לספרדים מותיקי הישוב. גם המרד ודיכוי בשנת תקצ"ד (1834) (ראה להלן) לא סייעו בהתבססות הישוב החבד"י בחברון.

בנוסף לכך התאנה לחסידי חב"ד "הרב השחור" שייך עבדול רחמן מדורא. גוי זה עשק את הקהילה באכזריות והיו צריכים להפריש לו מכספי החלוקה. איש לא עצר בעדו אף לא הקונסולים הזרים. (ראה להלן).

אך אין רע בלי טוב ואנו עדים לכך, שצרות עשויות לקרב רחוקים. רדיפות אלה איחדו את קהל האשכנזים והספרדים בעיר ואף חתמו ביניהם הסכמים לשיתוף פעולה כולל בשנת תק"צ (1830). ההסכם כלל הסדר לגבי חלוקת כספי "החלוקה" ושליחת שדרי"ם משותפים. הסכם זה נחתם מחדש בגלל שינוי התנאים בשנת תר"ב (1842). שדרי"ם חסידי חב"ד נשלחו לאירופה המזרחית, לתורכיה,

לאיטליה ולארצות המזרח הרחוק ואילו הספרדים נשלחו לאירופה המערבית, שם היתה להם כבר "חזקה".

שליח משותף שנשלח ע"י שתי העדות היה ר' נתן עמרם, שהחל שליחותו בשנת תקצ"ה (1835). בכתב שליחותו מתוארות הפרעות, שנערכו שנה לפני כן בעיר ע"י צבאות אברהים פחה. "הנה ביום .. מרדו הגויים על המשנה אשר הוא כאן כמו מלך ממש ובכל יום ויום התפארו עלינו לסכן נפשו במיתות אכזריות ומשונות .. ביום כ"ח תמוז .. אשר ניתן מאתו רשות למשחית לשלול ולבז אותנו קמו עלינו בזרוע עוזם ורצח בעצמותם".

קהילת אמסטרדם שבדרך כלל תמכה בחברון סרבה לתרום לשליח זה. הוא נשאר שם כ-14 חודש, וכשראה שאין סיכוי לשנות את יחסם, עזב. בספרו "אגרת האמונה והתפארת" הוא מספר, שאנשי קהילת אמסטרדם העלילו עליו, שהוא מעל בכספים כתואנה לסרוכם לתרום. ר' עמרם נפטר בתר"ל (1870) במצרים, לאחר שכהן שם 7 שנים כרב.

בהנהגת חב"ד לא עמד רב או אב"ד אלא "ממונה בעיה"ק חברון" משנת תק"צ-תרי"ד (1830-1854) מוצאים אנו את חתימתו של שמואל בן מרדכי סגל. אחריו חתום ר' שמעון מנשה חייקין שנתמנה כבר לאב"ד ולפרנס עד שנת תרנ"ב (1892). מתעוררה בשנת תקפ"ט אנו למדים שר' שמעון מנשה חייקין ור' משה מיזליש העידו בפני בי"ד ספרדי בנושא ירושה. מעובדה זו מתבררים פרטים חשובים: א. לקהילת חב"ד לא היה בי"ד משלה (כנראה עד תרי"ד (1854) ראה למעלה) ולכן נזקקו לבי"ד ספרדי. ב. בי"ד חבד"י נוסד רק בימי שמעון מנשה חייקין שמכונה במסמכים כאב"ד.

ר' שמעון חייקין שמש גם כראש ישיבת חב"ד, ראש חברת הכנסת כלה, גבאי בקור חולים, גבאי בית הכנסת וחזן בימים הנוראים. הרבי מליובאוויטש בעל הצמח צדק כנהו בתואר "שמעון מנשה הצדיק שלי. הנהו בבחינת הבינוני של התניא". מחמאה מכובדת מאד בקרב חסידי חב"ד שם לא חולקו מחמאות בדרך כלל. בעקבות פעלו הרב למען הקהילה היה כנראה ראוי לתואר זה.

אחריו בהנהגת הקהילה עמד ר' דובער אפרת. דמות זו היתה שנויה במחלוקת בקרב חסידי חב"ד. האדמו"ר ר' שלום דובער זצ"ל התנגד למינויו בטענה שאינו

יודע בן ימינו לשמאלו בעניני הקהילה. לעומת זאת יש המשבחים אותו מאד. גם ידיביו מבני משפ' סלונים לא התכחשו לגדלותו בתורה: "גדול בתורה ובדרך ארץ, מלמד שעור בתניא כל ערב בבית הכנסת הגדול. בשבתות היו באים לביתו לסעודה שלישית והיה חוזר דברי אלוקים חיים (דא"ח) עד שעה מאוחרת".

על גדלותו תעיד העובדה, שלאחר עקירתו לירושלים מונה שם כראש כוללות חב"ד בארץ. הוא יישב מחלוקת העדה האשכנזית בין הפרושים לחסידים לאחר מות ר' שמואל סלנט. הוא הצליח לשכנע את המועמד של החסידים להסיר מועמדותו.

לאחר הרב אפרת מונה הרב שלמה יהודה ליב אליעזרוב מתלמידי ר' שמעון מנשה חייקין ור' אליהו מאני. הוא כהן כרב 10 שנים.

באמצע המאה הקודמת 1852 (תרי"ב) יצא בשליחות חב"ד להודו ולארצות ערב ר' שניאור זלמן בן מנחם מגדל. בהודו נתקבל בכבוד רב ע"י הגביר דוד ששון וזה תרם סכום מכובד לבניית שני בתי כנסת חב"דיים אחד בחברון ואחד בירושלים. נוסף לבית הכנסת בחברון הוקם בתרומתה של משפ' ששון גם בית הכנסת אורחים ומקוה.

רבה האחרון של קהילת חב"ד בחברון הוא הרב יעקב יוסף סלונים. מסמך משנת תרע"ח מודיע לנו על הנהגה מאוחדת לשתי העדות, האשכנזית והספרדית בחברון, ועם הרבנים נמנה גם הר' סלונים. הוא פעל למניעת יציאתם של רבים מהקהילה האשכנזית מחברון לאחר מלחמת העולם הראשונה. הוא גם עזר להקמת ישיבת "כנסת ישראל" בחברון בשנת תרפ"ד (1924).

בין שאר הרוגי חברון במאורעות תרפ"ט נרצח בנו, אליעזר דן סלונים אשתו ובנו. דבר זה לא מנע ממנו לרצות לשקם את הישוב בשנת תרצ"א (1931).

ר' יעקב יוסף סלונים היה נצר אחרון בחברון למשפחת מקימי הישוב החב"די במקום.

ראשון היה האב יעקב כולי סלונים ואשתו מנוחה רחל. כולם העריצו אותה — כולל ערביי העיר. אחד האדמורי"ם מנכדיו של "היהודי הקדוש" כשהיה עולה לרגל לקברי האבות היה בא אליה ועומד בפניה לקבל את ברכתה. כל כלות חברון

היו הולכות לפני חתונתן למערת המכפלה להתפלל, ולדודה רחלי לקבל את ברכתה. ביתם עומד עד היום מעל חורבות בית הכנסת אברהם אבינו. בנם ר' לוי יצחק סלונים היה ראש העדה ומנהל כספי החלוקה. הוא היה מכובד אף על הערבים ומקובל עליהם. הוא היה מכריע בסכסוכיהם. הוא גם הציל את העדה מהשייך עבדול רחמן "הרב השחור". רבה האחרון של חברון הר' יעקב יוסף סלונים זצ"ל היה בנו.

ענף חברוני אחר היה גם למשפ' ריבלין מכוני ירושלים בעת החדשה. ר' בנימין והר' צבי ריבלין עלו לחברון בשנת תרט"ז אחד מהם היה סוחר והשני פנה לעסקי צבור. במרוצת הזמן נכנסו גם להנהלת עירית חברון.

קצרה היריעה מלמנות את כל חסידי חב"ד והאשכנזים שפעלו למען חברון באותה תקופה.

(קונטרס 'שרשים בחברון' (גרשון נדיבי — תש"מ) ע' 23-25)

וכה כתוב בספר שערי ירושלים (להרב משה ריישר, ירושלים תשכ"ז):

"בעיה"ק חברון ת"ו לא נמצא בה כ"א אנשי חב"ד והם לערך ארבע מאות נפשות יראי ה' חסידים מופלגי תורה אנשי מעשה בעלי גמילות חסדים והכנסת אורחים, לכל הבא לחברון להשתטח על קברי אבותינו הקדושים אשר שמה ומה גם כעשר שנים מקודם כשבאו אליהם אפילו מאה אנשים יחד היו חוטפים אותם כל אחד ואחד לקח שנים או שלשה והיה שמחה ביניהם כמוצא שלל רב, ולפעמים היה מחלוקת ביניהם זה אמר אני אקחנו על שלחני וזה אמר אני אקחנו עד שהטילו גורל.

פעם הלכתי לחברון יחד עם אנשים לערך שלשים נפשות ובאנו לעת ערב לשם ואחר תפלת ערבית כל אחד ואחד לקח שנים מאתנו ואותי לקח אחד רך בשנים מופלג בתורה וחסיד וירא אלקים וישבתי אצלו כמו ב' שבועות באכילה ושת' מרובה, כל טוב לא מנע ממני באהבה וחיבה יתירה ה' ישלם להם פעלם הטוב. ערביים יושבים בה הרבה".

פרק שני

נחלתו של אדמו"ר האמצעי בחברון

הוד כ"ק הרבי האמצעי רכש נחלה בארצנו הקדושה, בעיר חברון, את "בית הכנסת של אברהם אבינו".

לפני מאות בשנים לא היו בחברון כי אם תשעה יהודים, כל השבוע לא היה להם מגין, כי אם בשבתות וימים טובים שבאו יהודים מהכפרים הסמוכים, אז היה להם מגין. תשעת היהודים הקבועים בחברון היו חסידי עליון.

ויהי בערב יום הכיפורים אחד, המתינו תשעת היהודים לבוא בני הכפרים, אך אף אחד מהם לא בא, וגודע להם שכולם הלכו להתפלל בירושלים עיר הקודש, והיו בצער גדול, שיתפללו ביום הכיפורים ביחידות, ובכו בכי רב, והשמש גמטה לערוב.

והנה נשאו עיניהם וראו איש זקן בא מרחוק ושמחו שמחה גדולה, וכשבא אליהם נתנו לו לאכול סעודה המפסקת, בירך אותם האיש הזקן ואמר שכבר אכל סעודה המפסקת בדרך, וכך התפללו במנין ביום הקדוש. הם כיבדו את האורח בכבוד גדול להיות שעשה מצוה גדולה עבורם.

במוצאי יום כיפור הפילו גורל ביניהם מי יזכה לארח את האורח, ונפל הגורל על החוץ-השמש, שהיה איש חסיד, מגיד נפלאות חזיונות לילה.

וילך האורח עם החוץ-השמש, וכאשר באו קרוב לביתו, נעלם האורח, וילך השמש לחפשו בכל העיר ושיתף גם שאר האנשים בחיפוש אחרי האורח. אך, לשוא עמלם, האורח גז ונעלם.

הצטער השמש צער רב, על שלא זכה לארח אורח יקר זה שהשלים להם את המנין. ומרוב צער הנה בישבו לשולחן נרדם ובחלומו ראה את האורח עומד כנגדו ואומר לו: אל תצטער, אני אברהם אבינו, שבראותי גודל צערכם על שאין לכם מגין לתפילות היום הקדוש, באתי להשלים לכם את המנין.

סיפורי חסידים

אוצר החכמה

למחרת, סיפר השמש את חלומו ליתר תושבי העיר, ושמחו שמחה גדולה וברכו את השם כי הפליא לעשות עמהם.

בית כנסת זה בו התפללו, נקרא מאז "בית הכנסת של אברהם אבינו" ואותו קנה לו הרבי האמצעי לנחלה.

(¹²³⁴⁵⁶⁷"רשימות דברים" חלק ג ע' קיט"קכא, אוצר סיפורי חב"ד —

מפי חסידים — אדמו"ר האמצעי — חלק טז ע' 120)

שקום בית כנסת אברהם אבינו

בית כנסת שחרב לעולם קדושתו עומדת וכך נכתב בשולחן ערוך קנ"א י':
 "אפילו לאחר שחרבו עדיין הן בקדושתם וכשם שנוהגים בהם כבוד בישובם כך
 נוהגים בחורבנם חוץ מכבוד ורכוץ ואם עלו בהם עשבים תולשים אותם ומניחים
 אותם במקומם משום עגמת נפש כדי שיראו העם ותעיר רוחם וישתדלו לבנותם".
א"ח"ח 1234567

מצבו של בית כנסת אברהם אבינו שבמרכז הרובע היהודי עורר את תושבי
 קרית ארבע, ובראשם פרופ' בן ציון טבגר לחשוף את האתר ולשקמו.

פרופ' טבגר החל בפעולות עצמאיות לחשיפת האתר, נעצר מספר פעמים ותמיד
 חזר לחשיפה לאחר ששוחרר. הוא פינה ביוזמתו את דיר העיזים שהיה במקום.
 האתר היה מושכר לערבי תמורת שש ל"י לחודש, ע"י הממשל הצבאי ובכתב
 השכירות היה כתוב: "אתר בית כנסת אברהם אבינו מושכר למטרת דיר עיזים ל...
 (שם השוכר)".

במשך הזמן בעקבות לחץ צבורי למען שקום בית הכנסת נתנה הממשלה אישור
 רשמי ואף הקציבה כספים לנושא.

העבודה בראשיתה הייתה חשיפת השטח בכדי לגלות שרידים כל שהם ומהם
 להמשיך הלאה. חשוב להזכיר שאת תחילת העבודות עשו מתנדבים מכל חלקי
 הארץ.

הגילוי הראשון היה של עמוד התמיכה הימני, הדרום מזרחי של כפת בית
 הכנסת, וממנו בעקבות המדידות ועדויות, התגלו שאר העמודים והחלה החפירה
 לעומק בין העמודים. על העמודים נתגלו כתובות של מבקרים משנות השלשים
 והארבעים שהנציחו את ביקורם במקום. הדבר סייע במידה מסוימת לקבוע עד
 איזה תאריך עמד האתר על תילו.

בהמשך העבודה פונה הערבי הזקן שגר מעל מקום ארון הקודש. ומאז התגלו
 במקום שני ארונות הקודש — מסופר שהדלתות של הארונות הובאו מעזה וכן

דלתות בית הכנסת עצמו. כן נסתם שערו של הגיטו כדי למנוע מעבר ערבים מהקסבה לשוק הסיטונאי.

באשר הובררו מעל לכל ספק גבולותיו של בית הכנסת הובא למקום טרקטור כדי לסלק את העפר מהמקום. בסיום יום העבודה החלו לפרוץ מים מבין שרשראות הטרקטור. התברר שהוא עמד על באר המים שהיתה בחצר בית הכנסת לפני הכניסה הדרומית לבית הכנסת.

משך זמן רב נשאבו המים במשאבה פשוטה והעיר חברון צהלה ושמחה: ערביי העיר באו בהמוניהם ומלאו כדיהם במים מהבור. בכך התאמתו עדויות של ערבים זקנים שהצביעו על המקום כמקום הבאר.

עבודות השקום החלו בפיקוחו של האדריכל דן טנאי ובביצוע הקבלן מר חיים זילבר.

המקום של עזרת הנשים אותר בדיוק במקום שעמדו המשתנה הצבורית והמזבלה העירונית. זמן רב ארכו נסיונות השכנוע להרוס את המבנים הללו שאינם מוסיפים כבוד לבית הכנסת ולעם ישראל.

לאחר עלית הליכוד לשלטון הופסקו העבודות ע"י שר הבטחון מר עזר ויצמן בטענה שזה "עושה צרות לערבים". כדי לזרות חול בעיניים הרסו אומנם את המבנים המביישים אך לא ניתן אישור לחידוש העבודות.

לשם כך היה צורך במאבק צבורי נוסף שנתן את אותותיו לפני שנה (ראשית שנת תשל"ט), כאשר חודשה העבודה.

בזמן האחרון הסתיימה בניית קירותיו של בית הכנסת והכפה ובה שמונה חלונות. כמו כן נבנו ארונות הקודש והבימה לספר תורה. הקיצוף בחלק של המבנה נשאר שלם. הרצפה היתה בנויה שיש איטלקי.

סביב בית הכנסת נחשפו שרידי מבנים של יהודי חברון. חנויות יין, איטליז וכו'. כן נתגלו 3 מזוזות אחת מהן היתה קבועה בקיר וחוזקה אליו. המבנים שהיו בסכנת התמוטטות, חוזקו.

ביתו של הרב הראשי האשכנזי הראשון לחברון רבי יעקב כולי סלונים זצ"ל

נשאר שלם. הוא שמש אותנו בעת המאבקים והלחץ למען השקום, ולמרות עתיקותו החזיק מעמד פיזית, אל מול כל הלחץ שהופעל עליו. בית זה, כבתים אחרים בחברון, מגושה בלחצים.

היום עומד עדיין לפנינו ריצופו של בית הכנסת, הכנתה של בימת העץ, כפי שהיתה בעבר, הכנת ארונות הקודש והכנת דלתות ולהחזיר עטרה ליושנה בלב עיר האבות.

[מסמך חסות]

[מסמך חסות]

(קונטרס "שרשים בחברון" (גרשון נדיבי — תש"מ) ע' 55-56)

בשער בית כנסת זה נשמר לוח זכרון של שיש עתיק וקשה היה לפענח את הכתב שעליו. מר א. בן יעקב העתיק מתוך כתביו של ר' פנחס גרייבסקי את החרות בו:

[מסמך חסות]

"נשיר שיר ושבח לאל נורא עלילה אשר זכה לשני יחידים סגולה הגבירים הרמים על כל מעלה האחים המבורכים כה' מגשה הי"ו וכה"ר ששון הי"ו אלה בני יצחק הגביר הצדיק המרומם כהרב יחזקאל ראובן מגשה זלה"ה, אשר הזילו כסף וזהב מכיסם ובנו באל חמלה בית כנסת הקדושה והמפוארה לתפילה ולתורה ולתעודה ישיבה של מעלה ובית הכנסת אורחים ובית טבילה ועזרת נשים וכל החצר החדשה לעלוי נשמת אמם הגברת הצדקנית והצנועה מרת זבידה תנצב"ה. להקדישם לשם כולל אשכנזים חב"ד הי"ו. לזכרון עולם יהיו צדיקים הנאהבים והנעימים יגדל כבודם וירום מעלה עד יבנה העיר על תלה במהרה בימינו אמן".

[מסמך חסות]

פה עיה"ק חברון תובב"א לפרט "עת לחננה" לפ"ק.

(חברון וגבוריה' (מגשה מני, ת"א תשכ"ד) ע' 16-17)